

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Paul van Velthoven

Raymond Aron. Het verantwoorde engagement

Uitgeverij Aspect | 2005 | 261 pp. | € 24,95 | ISBN 9059114922

Het smalle pad tussen realisme en moralisme

door *Hans Achterhuis*

Hoogleraar filosofie aan de Universiteit Twente

Het was er niet het weer voor. In het hete begin van de zomer van 1967 sjouwde ik in Straatsburg, waar ik toen aan mijn proefschrift werkte, voortdurend de dikke pil *Paix et guerre entre les nations* van Raymond Aron met mij mee. Zelfs in het zwembad nam ik het uit de bibliotheek geleende boek, voorzichtig ter hand. Om twee redenen kon ik er niet genoeg van krijgen.

De eerste had te maken met de politieke realiteit. Voor elke betrokken toeschouwer was het toentertijd duidelijk dat een oorlog tussen Israël en de Arabische staten onvermijdelijk was. Van beide kanten namen de voorbereidingen hiervoor steeds grotere vormen aan. De bedreigingen tegen Israël klonken voortdurend schriller en aan de vastberadenheid van dit land om zich tot het uiterste te verdedigen, hoefde geen seconde te worden getwijfeld. Zoals velen in mijn omgeving was ik verbijsterd. Waarom liet iedereen dit gebeuren? Was er geen enkele

manier om het politieke proces met zijn schijnbaar onafwendbare uitkomst te stoppen? Mijn vragen verbreedden zich. Ging het altijd zo met oorlogen? Hoe te begrijpen dat deze, ondanks de vreselijke gevolgen ervan, toch willens en wetens werden aangegaan? Antwoorden op mijn zowel actuele en beperkte als eeuwige en grote vragen zocht ik in de lijvige studie van Aron.

De tweede reden waarom ik *Paix et guerre entre les nations* nauwelijks terzijde kon leggen, had alles te maken met de inhoud van dit boek. Ik kende Aron uit twee gedegen studies die in de serie *Ideées* van Gallimard waren verschenen: *Dix-huit leçons sur la société industrielle* en *La lutte des classes*. Beide boeken verbonden een grote sociologische kennis van zaken met filosofische diepgang. Ze gaven mij een inzicht in de werking van de moderne industriële samenleving, dat de krantenartikelen en de filosofische werken die ik las, mij niet verschaften. Hetzelfde vond ik in *Paix et guerre entre les nations*. Veel sociologische en politicologische kennis was gekoppeld aan een fundamenteel onderzoek naar de ratio van de oorlog in de internationale betrekkingen.

B
O
E
K
E
N

Het is mij — zeker achteraf — duidelijk dat ik Aron toentertijd vooral las om maatschappelijke en politieke ontwikkelingen te begrijpen. Het vreemde was dat ik, om tegemoet te komen aan mijn toenmalige behoefte aan engagement, vooral bij zijn tegenpolen op zoek ging. Beschouwingen van existentialisten en (neo)marxisten als Sartre, Jeanson en De Beauvoir beantwoordden aan mijn morele, of beter: moralistische wens om aan de goede politieke kant te staan. Dit laatste bleek overigens achteraf meestal de verkeerde kant te zijn geweest. De schitterende studie *Sartre et Aron, deux intellectuels dans le siècle* van Sirinelli uit 1996, maakt duidelijk dat van deze twee, oorspronkelijk nauw bevriende studiegenoten, Aron achteraf bij de meeste van zijn politieke stellingnames het gelijk aan zijn kant heeft gehad.

Mijn toenmalige spagaat werpt een helder licht op de positie van Aron en op de wijze waarop zijn werk aanvankelijk werd ontvangen. Hij werd alom bewonderd om zijn groot sociologisch inzicht, maar tegelijk als politieke commentator van de rechtse krant *Le Figaro* in met name linkse kringen niet al te serieus genomen. Zijn analyses waren helder en overtuigend, maar werden, vergeleken met het moralisme en idealisme van bijvoorbeeld de bovengenoemde auteurs, als kil en afstandelijk ervaren. Intuïtief wist ik dat om de politiek te begrijpen, ik bij Aron te rade moest gaan, terwijl ik tegelijkertijd tamelijk halfslachtig weigerde mijn praktische politieke stellingname hierdoor sterk te laten beïnvloeden.

* * *

Zeker na de val van de Berlijnse Muur in 1989 werd het gelijk van Aron, die de verblinding van de linkse intelligentsia door de marxistische ideologie vaak en fel aan de kaak had gesteld, alom beleden. Gelukkig had Aron, die in 1983 overleed, de kentering in de publieke waardering van zijn werk al enigszins

meegemaakt. Zijn ster steeg met name na de publicatie van *Le spectateur engagé* uit 1980 waarin hij naar aanleiding van een reeks televisie-interviews terugblikte op zijn loopbaan. Ook het succes van zijn *Mémoires*, die in 1983 verschenen, beleefde hij nog ten dele. Recensenten en voormalige politieke tegenstanders verklaarden toen om het hardst dat Aron altijd al ‘gelijk had gehad’.

Dit politieke gelijk heeft er helaas nauwelijks toe geleid dat Arons sociologische en filosofische werk een ruimere bekendheid kreeg. In het kader van een studie over geweld verdiepte ik mij de afgelopen tijd in de twee dikke delen van *Penser la guerre, Clausewitz*. Wanneer ik ze naast andere studies leg die het standaardwerk *Over de oorlog* van de Duitse generaal Carl von Clausewitz bespreken, valt op hoe zorgvuldig en minutieus Aron met de tekst omgaat. In vergelijking hiermee vraag je je onwillekeurig af of denkers als Sartre en Foucault, die ook graag naar Clausewitz verwijzen, diens werk überhaupt gelezen hebben. Toch moest ik constateren dat in de vele literatuur over Clausewitz de studie van Aron niet de aandacht krijgt die zij verdient.

Het bovenstaande geldt a fortiori voor ons land, waar steeds minder mensen in staat zijn om Frans te lezen. Gelukkig kunnen zij al enige tijd met het denken van Aron kennismaken dankzij het proefschrift *Raymond Aron. Het verantwoorde engagement* van Paul van Velthoven uit 2005. Maar de tweede stelling van zijn proefschrift verdient nog steeds te worden uitgevoerd. Ze luidt: ‘Arons visie op de geschiedenis blijkt na het tijdperk van de grote ideologieën meer dan ooit juist te zijn.’ Daarom zouden enkele van zijn theoretische werken in het Nederlands dienen te worden uitgegeven. In de eerste plaats *Dimensions de la conscience historique* en een selectie uit *Paix et guerre entre les nations*.

B
O
E
K
E
N

* * *

Met de beide studies uit de tweede stelling van Van Velthoven zijn tegelijkertijd impliciet de hoofdstukken uit diens proefschrift genoemd die het belang van Aron voor de hedendaagse politieke actualiteit onderstrepen. Het vervelende van het gelijk van Aron is namelijk dat een groot deel van zijn werk dat Van Velthoven ook behandelt, gedateerd is. Wie is er bijvoorbeeld nog geïnteresseerd in de weerlegging van de marxistische ideologie als *het opium van de intellectuelen*, zoals de titel van een beroemde studie van Aron uit 1955 luidt? En wie moet vandaag aan de dag nog worden overtuigd dat de markteconomie, ondanks alle gebreken eraan die Aron ook onderkende, op veel terreinen superieur is aan een sovjetachtige planecconomie?

Van Velthoven had hieraan wel wat minder ruimte mogen besteden, om zijn aandacht des te beter te kunnen richten op de geschiedfilosofische uitgangspunten van Arons benadering en de uitwerking hiervan in zijn denken over oorlog en vrede. Zelf wil ik in elk geval dit laatste, dat in het achtste hoofdstuk van *Het verantwoorde engagement* aan bod komt, hieronder aan een korte beschouwing onderwerpen. In de lijn van Aron (en van Van Velthoven) zal ik niet aarzelen Arons ideeën hier en daar te actualiseren.

Van Velthoven signaleert twee problemen die bij Aron centraal staan, het machiavellistische en het kantiaanse. Bij het eerste gaat het om de tegenstelling tussen een idealistische en een realistische politiek, bij het tweede om de mogelijkheden en de grenzen van internationale samenwerking.

Machiavelli onderstreepte dat de vorst die zijn politieke macht wil behouden, het zich niet kan veroorloven om 'goed' te zijn. Wie zich in de verhoudingen tussen staten aan de regels van een zuivere, christelijke moraal houdt, gaat in het machtsspel nel

ten onder. Dit gebeurde volgens Aron bijvoorbeeld met Wilson en Carter, twee Amerikaanse presidenten die de moralistische traditie uit hun land representeren. Na de Eerste Wereldoorlog was Wilson de grote inspirator van het zelfbeschikkingsrecht van de volken en van de Volkenbond. Dit leidde onder andere tot de met vele etnische zuiveringen gepaard gaande balkanisering van Midden-Europa en een naïef geloof in een internationaal via verdragen te bereiken vrede, dat blind was voor de dreiging van het fascisme. Carters mensenrechtenpolitiek bleef ook grotendeels in goede bedoelingen steken. Het gijzelingsdrama van het Amerikaanse ambassadepersoneel in Teheran werd hem uiteindelijk fataal en bij de volgende presidentsverkiezingen werd hij door Reagan weggevaagd.

Moeten we uit dit soort mislukkingen maar constateren dat we ons machiavellistisch en amoreel in de internationale politiek dienen op te stellen (waarbij het overigens nog steeds een grote wetenschappelijke vraag is of Machiavelli dit zelf aanbeval)? Dit eerste is in elk geval de conclusie van de realistische school, die uitgaat van het enkele nationale belang. De voornaamste theoreticus hiervan was Hans Morgenthau met zijn studie *In defense of national interest*. Dat Van Velthoven het Aron nazegt dat de theoloog Niebuhr ook een voorstander zou zijn van dit soort cynische realisme, lijkt mij overigens pertinent onjuist. De positie die Niebuhr in zijn bekendste werk *Moral man and immoral society* inneemt, ligt juist dicht bij die van Aron.

Eenzijds wijst Aron idealistische illusies van juridische of ideologische aard scherp af. Het internationale recht biedt lang niet altijd een rechtvaardige en mogelijke oplossing bij conflicten tussen staten. Er bestaat volgens hem geen fundamentele tegenstrijdigheid tussen geweld en juridi-

B
O
E
K
E
N

sche normen. Een staatsman zal steeds in elk concrete situatie moeten bekijken of, waarvoor en in hoeverre er geweld dient te worden gebruikt. Anderzijds acht Aron de theorie van het nationaal belang als enige en wezenlijke drijfveer voor internationale politiek een ‘lege opvatting’. Steeds gaat het erom hoe politici dit nationaal belang percipiëren. Hitler vulde dit voor Duitsland anders in dan Adenauer, Lodewijk XIV anders voor Frankrijk dan De Gaulle, Stalin ten slotte voor Rusland anders dan tsaar Nicolaas II. Steeds spelen niet alleen de algehele politieke context, maar ook waarden, ideeën en ideologieën een rol bij de bepaling van wat nationaal belang is.

Juist die steeds wisselende brede context bood Aron de mogelijkheid om als middenweg tussen moralisme en realisme te pleiten voor een moraal van *la sagesse*, dat Van Velthoven misschien te snel en eenduidig als ‘gezond verstand’ vertaalt. Beide ismes miskennen dat in de meeste situaties op grond van afwegingen die op een grondige kennis van zaken moeten berusten, zowel morele als opportunitetsargumenten een steeds wisselende nadruk kunnen krijgen. Van Velthoven stelt met recht dat Aron zich realiseerde dat deze complexe benadering de realisten noch de moralisten werkelijk zou kunnen bevredigen. Ze vraagt dan ook om grote inspanningen om tot een afweging te komen die berust op diepgaande kennis van zaken. Als ik hier met een kleine suggestie mag eindigen, het zou spannend zijn om onze Nederlandse militaire betrokkenheid in Afghanistan vanuit de concepten van Aron te analyseren. Is hier van moralisme of van realisme sprake, gaat het vooral om opbouwwerk en hulpverlening, of om ons nationale belang bij terrorismebestrijding? En hoeveel kennis van zaken is er werkelijk aanwezig om tot verantwoorde moreel-politieke keuzes te komen, die

verder gaan dan deze twee principiële houdingen?

Het kantiaanse probleem betreft vooral de vraag hoe we de anarchie in de internationale verhoudingen tussen staten te lijf kunnen gaan. De anarchie tussen individuen die elkaar naar het leven staan is, althans bij ons in het Westen, succesvol overwonnen door het geweldsmonopolie bij de staat te leggen. Kunnen we nog een stapje hoger gaan en het aan een wereldregering delegeren om oorlogszuchtige staten in toom te houden? Kant stelde dit probleem aan de orde in *Over de eeuwige vrede*, waarvoor Van Velthoven helaas de slechte vertaling plus slordige inleiding van Delfgaauw in plaats van de heldere vertaling en gedegen inleiding van Mertens gebruikt. Met Kant meende Aron dat aan het streven naar een wereldregering grote gevaren kleefden, omdat de *checks and balances* van het huidige, het zij toegegeven, zeer onvolmaakte en gewelddadige statensstelsel, er totaal zouden ontbreken. Liever koos hij daarom, net als zijn grote Duitse voorganger, voor een federatieve opbouw van onderen tussen gelijkgezinde democratische staten. Daarom ondersteunde hij van harte de oprichting van de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal, die tenslotte uitmondde in de huidige Europese Unie. Tegelijkertijd was Aron zich ervan bewust dat de deelnemende landen niet snel hun nationale soevereiniteit en identiteit ten koste van de Brusselse organen zouden opgeven. Met name een slagvaardig en gemeenschappelijk buitenlands beleid achtte hij voor de Europese Unie voorlopig illusoir.

Dat hij de verre droom van een wereldstaat afwees, betekende allerminst dat op middellange termijn niet zou kunnen worden gestreefd naar overkoepelende internationale instituties om conflicten tussen staten met juridische middelen op te lossen. Maar in extreme situaties — en die komen in

